

EDITORIAL

Apariția statului modern italian și problema „întârzierii istorice”

[The establishing of the Italian Modern State and the
problem of “the historical delay”]

Ioana CRISTEA DRĂGULIN

Abstract: *The Italian State is an early creation. With a history of millennia, the people living in the Italian peninsula have managed to establish a modern state in mid-nineteenth century, compared with other European states (the French state, the English state etc.). This historical process have been known as „Risorgimento”. During this brief study I will present the problems which the state’s founding fathers have experienced in the administrative centralization process in relation with the “ideal modern state pattern”.*

Keywords: *Risorgimento, development levels, moderate, liberalism, modern state.*

Introducere

Studierea bibliografiei de specialitate axată pe tema unificării Italiei a relevat că istoria a fost interpretată în mod diferit de către istorici, biografi, filosofi sau gânditori politici. Însă elementul comun al acestor versiuni este dat de o istorie evenimentială care nu a fost contestată.

După izbucnirea și desfășurarea revoluției franceze de la 1789, au pătruns în Europa ideile și principiile publicate în „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului” (26 august 1789). Acțiunile armatelor napoleoniene și ale guvernelor impuse de

acesta în Italia au permis difuzarea ideilor la nivelul elitelor. Înfrângerea lui Napoleon Bonaparte (Waterloo, 20 noiembrie 1815) și căderea Imperiului francez nu au adus cu sine invalidarea ideilor promovate de revoluția franceză. Între 1814, anul revenirii regimurilor conservatoare odată cu reinstaurarea dinastiei de Bourbon în Franța, crearea „Sfintei Alianțe” (26 septembrie 1815) și anul 1848, când va izbucni o nouă revoluție, de data aceasta a nașunilor, în care s-a trecut la alt stadiu al societății burgheze, de la nivelul revendicărilor de tip individual la acela de tip comunitar, a existat o perioadă de

gestație, de pregătire în care spațiul deosebit de fărâmițat al Italiei a început să se familiarizeze cu ideea unei națiuni unice. Să nu uităm că, după căderea Imperiului Roman de Apus (476), pe întreaga perioadă istorică ce a trecut până la apariția statului italian, peninsula a fost divizată din punct de vedere teritorial și politic. Din acest motiv, revoluția de la 1848 a fost fundamentală pentru istoria națională a Italiei. A fost momentul în care ideologiile naționaliste au început să pătrundă în conștiința elitelor peninsulare de la Sud la Nord, creând premisele realizării unui obiectiv comun: crearea statului național. Iar acest eveniment nu ar fi putut avea loc fără efortul depus de mai multe generații. Numai în acest mod, Italia a reușit să iasă din starea de „inferioritate” în care se regăsea de secole transformându-se dintr-o „expresie geografică”¹ într-o realitate națională. Desigur, acest efort nu a fost ușor de făcut, fiind nevoie să fie depășite multe obstacole interne și externe. Dacă ar fi să ne raportăm la realitatea secolului al XVIII-lea în Italia, efortul principal al tuturor celor care au militat pentru o Italie unică a constat în aducerea într-o matrice comună a celor care pentru multe secole se definiseră drept piemontezi, venețieni, romani, napoletani, sicilieni, etc.²

Problema întârzierii istorice ca „Păcat originar” al creării statului modern

O temă deosebit de importantă ce s-a regăsit în discursul public din

peninsulă pe parcursul ultimelor două secole, a fost aceea a „întârzierii istorice” cu care s-a confruntat națiunea italiană în raport cu alte națiuni europene. Existența acestei „deconectări”, în raport cu evoluția de tip civilizațional a țărilor din Europa occidentală, s-a datorat lungii crize cu care s-au confruntat regimurile politice din peninsula în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Aceste secole au menținut statele italiene în cadrele regimurilor feudale, în timp ce alte spații civilizaționale (britanic, francez, german) s-au îndreptat către societatea modernă. Faptul că această lungă „adormire” a întârziat apariția națiunii italiene a provocat o întârzierea civilizațională exprimată în cheia industrializare-modernizare³. La momentul unificării politice a peninsulei italiene cunoscută în istorie sub termenul/conceptul de *Risorgimento* elita liberală a statului piemontez avea idei clare. Crearea noului stat trebuia să se realizeze sub forma expansiunii Piemontului în Italia în dauna formațiunilor statele istorice din peninsula și cu precădere în dauna statului papal. O altă problemă care a fost pusă în discuție de „părinții fondatori” ai statului italian a fost aceea a tipului de modernizare și modul în care acesta ar trebui să fie introdus în noile teritorii.

Din punct de vedere al căilor pe care regimurile politice premoderne sau moderne trebuiau să le urmeze nu au fost dubii. Problema fundamentală pe care actorii politici ai vremurilor au adus-o a fost modul în care să se realizeze procesul de modernizare.

„Înapoierea” evidentă în care anumite teritorii ale statului italian se regăseau, în raport cu modelul ideal al statului modern putem considera că a fost o realitate istorică specifică pentru întreg spațiul mediteranean. După ce timp de milenii acesta a fost spațiul cultural și civilizațional al Europei și a reprezentat modelul de referință al marilor state teritoriale europene, descoperirea noilor teritorii de dincolo de mările și oceanele cunoscute a creat un dezechilibru major. Mai mult, acest dezechilibru s-a accentuat odată cu „închiderea” rutelor comerciale istorice maritime dinspre Occident către Orient, odată cu expansiunea turcilor în Europa și cucerirea Constantinopolului (1453). Putem să afirmăm fără să greșim că evoluțiile geopolitice au avut un rol deosebit de important în transferul centrului de greutate dinspre Mediterana către Europa de Vest.

Această schimbare s-a observat foarte bine în cazul Italiei, unde diferitele entități teritoriale au început să decadă din punct de vedere economic și politic începând cu secolul al XVI-lea, ceea ce a creat o stare de autarhie internă, dublată de o presiune externă din ce în ce mai mare, venită din partea marilor puteri europene ale timpului. Acestea au reprezentat două dintre cauzele importante care au îngreunat identificarea unei identități naționale începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

La nivel european, începând cu secolul al XVII-lea și continuând pe parcursul secolului al XVIII-lea, s-a

observat că existau țări ce se aflau într-un stadiu accelerat de modernizare, în timp ce alte state, printre care se regăsea și spațiul italian, păreau blocate într-un model civilizațional de tip patriarhal-agricol. Pe fondul acestor experiențe civilizaționale diferite, au apărut abordări de tip mental care au influențat spațiul de gândire european. Mental, deoarece odată cu marile descoperiri geografice a avut loc mutarea centrului economic dinspre spațiul italian și mediteranean către Mediterana și Pacific. Alături de aceste realități ce țin de evoluția societății europene în general, s-au adăugat cele de tip geopolitic. Noile realități au condus la apariția unor mutații la nivelul concepțiilor despre lume și viață ce au permis dezvoltarea burgheziei și a elementelor de piață de tip burghez⁴.

Aceste transformări au avut loc în condițiile în care spațiul mediteranean intrase de mai multe secole într-un proces accelerat de decădere. Cu toate acestea, nu a existat o reacție la acest fenomen. Respectiva stare de pasivitate poate fi explicată prin existența unei culturi milenare clasice, care a respins *de facto* toate valorile și practicile burgheze.

„Superioritatea” modului de viață al unei societăți de tip patriarhal înlătura sentimentele egoiste și spiritul practic, elemente caracteristice unei mentalități burgheze ce punea banul și profitul într-o poziție importantă. În acest plan, pentru menținerea unor valori tradiționale, influența catolicismului a fost importantă. Diferențele au apărut în spațiul

europăan odată cu marea schismă religioasă cunoscută sub numele de „Reforma” (ce s-a declanșat odată cu publicarea celor 95 de teze intitulate *Disputatio pro declaratione virtutis indulgentiarum* la Wittemberg de către Martin Luther în 1517) și au condus la constituirea unui spațiu dinamic în țările protestante, ce au devenit mult mai deschise liberului schimb și acumulărilor de capital.

Max Weber a identificat foarte bine aceste diferențe la nivelul valorilor de referință, între etica protestantă și cea catolică. În timp, explicația teoriei weberiene a genezei capitalismului ca rezultat al apariției eticii protestante a împăcat principiile dogmei creștine cu acumulările de bogăție a fost acceptată de istoriografia mondială. Concluzia autorului a fost că etica protestantă a influențat pozitiv apariția și dezvoltarea capitalismului. Iar toate aceste valori au fost cele ce au permis mai târziu apariția Iluminismului⁵.

Revenind la Braudel, putem considera că Marea Mediterană s-a definit în timp ca obiect plural. Istoria spațiului mediteranean a fost dată de varietatea de forme umane, societăți și culturi care au produs de-a lungul timpului fizionomii istorice ce reprezintă „caracterul morfologic fondator al spațiului”⁶. Pornind de la această realitate, putem identifica dificultatea majoră a interconectării Europei și a Mediteranei. Prima dintre acestea s-a construit conform paradigmei temporale, în timp ce cealaltă a înclinat mai degrabă către suprapuneri temporale. Așa cum a arătat și Weber, nașterea Europei moderne a însemnat o

separare de Mediterana, văzută ca o sumă de valori ce își au originea și legitimitatea în perioada Antichității. Iar această separare, arată Luigi Mascilli Migliorini, a fost necesară și obligatorie pentru a putea să se dezvolte o istorie în care, reforma religioasă, statul postfeudal, civilizația noilor lumi, deschiderea către sentimentul naționalității au creat premisele nașterii modernității. Fondat pe principii pozitivistice, noul model al națiunilor a creat un sistem al ierarhiilor în care „tot ceea ce vine după... este în mod necesar mai bun decât ceea ce a fost anterior”. Se dezvoltă astfel, pe baza acestui principiu fondator, o antinomie progres/înapoiere ce are ca punct de referință un model conceptual pur⁷. Italia pare cazul clasic în care diferențele dintre modelul pur și realitatea practică s-au datorat invaziilor străine, dinastiilor impuse din exterior de-a lungul timpului ce au fost înlăturate și reînstate și luptelor dintre bogați și săraci, dintre burghezie și proletariat⁸.

Aceasta ar fi, în cheie braudeliană și weberiană, formula explicativă a întârzierii unificării teritoriale în spațiul peninsular: menținerea unei mentalități la nivel social ce a rupt spațiul italian de marile valori burgheze care au creat statul modern. Mai mult, apariția statului național nu a fost opera existenței unei mentalități majoritare, cât mai ales rodul unor idealuri romantice, idealiste, ce s-au suprapus cu interesele unor grupuri burgheze. Astfel, pe întreaga perioadă risorgimentală, se observă această ambivalență între nou și vechi, între revoluționar și retrograd,

între acțiune și reacțiune. Existența unor diferențe majore de mentalitate la nivelul corpului politic italian a impus menținerea unui *status-quo* ce a blocat desfășurarea unor activități revoluționare. Acest blocaj reciproc a creat condițiile și cadrul unui model de guvernare de tip transformist în perioada risorgimentală⁹.

Partea pozitivă a acestui proces se manifestă atunci când introducerea unei uniformizări dată de modelul pur ce conduce la apariția unor ierarhizări este un eșec istoric pentru multe dintre națiunile europene. Atunci, acesta se transformă într-un factor de diversitate, folosind sensul pe care Edgar Quinet l-a dat condiției istorice a raportului dintre Europa și Mediterana. În această cheie interpretativă, pluralitatea experiențelor istorice ale națiunilor europene care au condus în mod inexorabil la apariția unor stadii diferite de modernitate, trece de la categoria ierarhizărilor la aceea a diversităților. În acest mod, nu se mai poate raționa în termeni de „întârziere”, „înapoiere”, „defazare”, ci de complementaritate de tip cultural ce îmbogățește universul civilizațional de tip occidental european, prin recuperarea moștenirii spațiului mediteranean.

Constituirea statului modern; moderații – o scurtă istorie politică

După eșecul mișcărilor revoluționare din 1848 și revenirea pentru scurt timp la putere a grupurilor conservatoare reacționare în Piemonte – sau așa cum spunea Gramsci, instituirea „Restaurației” –, a fost numit

de către Rege un guvern liberal-moderat, condus de Massimo D’Azeglio. În scurt timp, acesta a lăsat conducerea politică în mâinile contelui Camilo Benso di Cavour, ceea ce a condus la deschiderea perioadei hegemonice a moderaților în statului italian.

Acesta a promovat o acțiune de atragere a susținătorilor politicilor guvernului atât din rândul liberalilor, cât și a reprezentanților stângii moderate. Prin controlul exercitat asupra guvernului și a parlamentului, ministerele lui Cavour au permis realizarea hegemoniei piemonteze pe teritoriul peninsular prin politica pașilor mărunți, alternând acțiunile militare cu cele diplomatice. În primii ani ai guvernului condus de Cavour nu exista, printre obiectivele acestuia, ideea unității italiene¹⁰. Acțiunile sale au fost îndreptate, mai degrabă, către scopurile tradiționale ale monarhiei sabaude: lărgirea teritoriului în dauna monarhiei habsburgice și a statelor minore din Italia centrală¹¹.

În anii ‘50 ai secolului al XIX-lea, politica moderată s-a definit în jurul statului piemontez și al lui Cavour. Cavour a reușit să își impună inițiativa la nivel internațional profitând de rivalitățile și neînțelegerile dintre marile puteri. Fiind sprijinit de Anglia, în luna august a anului 1860, Cavour a primit și acordul Franței să trimită armatele piemonteze și să anexeze teritoriile statului papal pentru a împiedica cucerirea acestora de către armata radicalilor care ajunsese să numere 53.000 de oameni. Teritoriile din centrul Italiei au intrat încă din anul 1859 în atenția opiniei publice

italiene și internaționale atunci când revolta „patrioților” perugini a condus la alungarea administrației papale din Perugia și zonele învecinate. Reacția deosebit de dură a papalității, care a trimis trupele de elvețieni pentru a readuce ordinea în aceste teritorii, s-a încheiat prin asasinarea a sute de cetățeni, moment cunoscut în istorie cu numele de „Stragi di Perugia” (Masacrele din Perugia). Din acest moment, așa cum a declarat Mazzini, strategia forțelor democratice a avut ca scop anexarea teritoriilor „din centru, iar din centru către sud...”¹².

Astfel, marile puteri au evitat ca mișcarea radicală, republicană, să își impună viziunea politică asupra întregii Italii. Generalii piemontezi Fanti și Cialdini au pătruns în regiunile Marche și Umbria anexându-le ca urmare a înfrângerii trupelor papale la Castelfidardo, pe 11 septembrie 1860.

În acest mod Cavour a reușit să anexeze teritorii importante ale statului papal cu acordul Franței. Acest acord a fost foarte important, deoarece principalul aliat al papalității în Europa la momentul respectiv era Franța. Expediția armatelor piemonteze în regiunile Umbria și Marche a contrazis acuzațiile grupurilor garibaldine și ale radicalilor cum că monarhia sabaudă și Cavour nu doreau unificarea Italiei. Prin politica pașilor mărunți și prin specularea declanșării unei posibile revoluții în Italia de către garibaldini, dacă nu se acorda permisiunea regatului sabaud să anexeze teritorii în centru și în sud,

monarhia sabaudă, prin intermediul lui Cavour, a reușit să strângă în jurul său adeziunile diferitelor grupuri unioniste. Astfel, dacă înainte de anexările din centrul Italiei, opinia publică era divizată între politicile promovate de Cavour și Garibaldi, acum aceasta era pe deplin favorabilă președintelui consiliului de miniștri¹³.

Câteva luni mai târziu, pe 1-2 octombrie, trupele garibaldine au înfrânt trupele bourbonice la Volturmo, cu mare dificultate. Armata bourbonică, ce număra aproximativ 50.000 de persoane a atacat armata garibaldină și doar abilitatea strategică a lui Garibaldi și lipsa de voință a ofițerilor bourbonici a permis victoria patrioților conduși de Garibaldi. Lipsa unei victorii definitive a blocat ulterior dorința garibaldinilor de a începe marșul către Roma. Aceștia doreau să mărșăluiască către Roma pentru a o cuceri, indiferent dacă ar fi ajuns să se confrunte cu armatele piemonteze sau cele franceze¹⁴. Pentru a evita acest conflict, Cavour i-a convins pe membrii sceptici ai parlamentului care puneau la îndoială oportunitatea unificării să voteze anexarea Regatului celor două Sicilii la Piemonte. În acest mod, întreaga mișcare a radicalilor a fost anihilată. Dacă ar fi continuat drumul către Roma, garibaldinii ar fi apărut în ochii opiniei publice că se opun unității Italiei.

La redeschiderea parlamentului, pe 2 octombrie, Cavour și-a exprimat foarte clar politica. Într-o scurtă perioadă de timp, prin intermediul armatelor de voluntari sau al

intervenției armatei regulate piemonteze, au fost eliberate Sicilia, Napoli, Umbria și Marche. Această evoluție politică a fost posibilă ca urmare a voinței politice începute de Carol Albert și continuată de Victor Emanuel. Italia era unificată și liberă, cu excepția Romei și a Veneției, pentru care trebuia să se aștepte momente internaționale prielnice. Rolul politic principal în guvernarea unei perioade de relații internaționale dificile revenea guvernului și democrațiilor.

Prin politica promovată de moderati, guvernul a câștigat respectul și sprijinul marilor puteri, deoarece a știut să gestioneze problema garibaldină în spațiul meridional. Era momentul ca regiunile din Sud să intre într-o nouă perioadă, în care să se integreze în mod progresiv Italiei, evitându-se în acest fel declanșarea violențelor și a anarhiei. Perioada revoluționară declanșată odată cu expediția garibaldină trebuia să se încheie pentru a nu pierde simpatia și sprijinul puterilor europene¹⁵.

Pe 14 martie 1861, în ședință solemnă, parlamentul – de data aceasta italian și nu piemontez – a aprobat legea de constituire a regatului Italiei. Articolul unic al acesteia prevedea: „Regele Victor Emanuel al II-lea își asumă pentru sine și succesorii săi titlul de Rege al Italiei”. Legea a fost votată în unanimitate de către toți parlamentarii prezenți. Guvernul, prin persoana lui Cavour, și-a asumat meritele realizării unificării, declarând că acesta a avut inițiativa de a proclama în fața întregii Europe, în

congresul de la Paris, dreptul Italiei de a lua naștere¹⁶.

Reacția din partea papalității față de politica expansionistă promovată de Piemonte a fost promptă. Încă de pe 18 martie 1860, Papa Pius al IX-lea, în discursul intitulat *Jamdudum cernimus*, condamnă liberalismul, prin următoarele cuvinte: „Această civilizație modernă, în timp ce favorizează orice cult non-catolic, îi primește pe necredincioși în administrația statului, și cu toate că Biserica deschide porțile școlilor catolice fiilor acestora, ei se îndreaptă atât împotriva instituțiilor de învățământ¹⁷ ce sunt pentru a învăța în spirit catolic tinerimea, cât și a reprezentanților bisericii de orice grad, chiar dacă mulți dintre aceștia trăiesc în sărăcie, în exil sau închisori”¹⁸. Papalitatea era conștientă că existența unui regat papal în centrul Italiei, în noile realități politice ale secolului și care să dividă din punct de vedere teritorial noul stat italian, era o utopie. Pentru a opri totuși această ofensivă politică, Papa s-a sprijinit pe marile puteri catolice și non-catolice ale timpului.

O interpretare interesantă a acestor evenimente a fost realizată de H. Stuart Hughes. Istoricul britanic, explicând relațiile diplomatice dintre marile puteri și Piemonte, prin prisma analizei corespondenței pe care miniștrii de externe au schimbat-o între ei, observă că Rusia, prin intermediul lui Gorceakov a criticat cu duritate acțiunile regatului sabaud în Italia, cerându-i oprirea oricărui tip de acțiuni, în caz contrar, relațiile

diplomatice dintre cele două țări fiind în pericol să fie întrerupte.

Rusia a făcut presiuni și față de celelalte puteri europene, dar în special față de Franța, căreia i-a oferit colaborarea, cu scopul de a impune presiuni diplomatice regatului piemontez. Poziția Rusiei pare insolită, deoarece această mare putere europeană nu avea interese directe în Italia. Însă, prin trecerea în revistă a intereselor geostrategice din acea perioadă, observăm interesul major al acesteia pentru a controla gurile Dunării și teritoriile din peninsula Balcanică aflate încă sub dominația otomană. Politica expansionistă țaristă avea ca scop deschiderea drumului către Constantinopol și împlinirea visului milenarist de readucere a acestui oraș sub dominația creștinătății orientale, după ce acesta fusese cucerit de turci. O astfel de politică a intrat în conflict direct cu Austria, care la rândul său avea interese geostrategice în peninsula Balcanică. Rusia își dorea ca Austria să continue o politică expansionistă în Italia, pentru a limita câmpul de acțiune al acestui stat în Balcani, în acest mod Rusia având cale liberă către cucerirea Balcanilor. De aceea, crearea unui stat italian ar fi blocat expansiunea Austriei în peninsula și ar fi condus la o politică mult mai agresivă a acesteia în sud-estul Europei.

Prusia s-a menținut într-o stare de expectativă; chiar dacă a acceptat în principiu realizarea unui acord internațional care să privească soarta Italiei, în realitate, în mod concret nu

a acționat. Această atitudine s-a datorat în primul rând raportului de rivalitate pe care Prusia o avea cu Austria în cadrul Confederației Rinului. Refuzul Austriei de a accepta o alternanță la conducerea acesteia a răcit relațiile diplomatice dintre cele două puteri continentale, fapt ce a condus la limitarea drastică a sprijinului prusac față de revendicările austriece în Italia.

Austria, care refuzase în mod constant o sprijinire a Piemontului în efortul acestuia de a realiza unificarea teritorială, amenința pe cale diplomatică cu declanșarea unui război în cazul în care Garibaldi va continua să anexeze provinciile italiene în numele regatului sabaud. Însă nici situația geopolitică a acesteia nu era stabilă. Rivalitățile pe care Austria le avea cu Franța lui Napoleon al III-lea, conflictul pentru supremație în interiorul statelor germane și veșnicele tensiuni din Ungaria care, la rândul său, dorea realizarea unui stat independent, blocau, în realitate, acțiunea acesteia în Italia.

Marea Britanie, cea mai importantă putere europeană, a avut o politică oscilantă față de Piemonte, și asta deoarece interesele sale geopolitice se schimbau în funcție de evoluția raporturilor dintre marile puteri. De aceea, tensiunile existente între Franța și Marea Britanie nu au permis realizarea unui acord între acestea în privința Italiei¹⁹.

Evoluția politică internă și europeană l-a obligat pe Garibaldi să accepte blocarea ofensivei către Roma. Pe data de 21 octombrie, plebiscitele

care au fost organizate au sancționat unirea la Italia, iar pe 26 octombrie a avut loc istorica întâlnire dintre Garibaldi și regele Victor Emanuel al II-lea, când revoluționarul radical l-a întâmpinat cu apelativul de „Rege al Italiei”. La data de 14 martie 1861, la momentul în care parlamentul național l-a proclamat în mod solemn pe suveranul piemontez ca rege al Italiei „prin grația lui Dumnezeu și voința națiunii”, se încheia în mod simbolic proiectul radicalilor în Italia și se semna victoria definitivă a proiectului moderat²⁰.

Politica pragmatică dusă de Cavour nu a fost totuși îmbrățișată de toți actorii sociali. D. M. Smith abordează politica cavouriană în spiritul pe care așa-numiții jurnaliști democrați (Palamenghi Crispi, Giovanni Amendola și Giacomo Emilio Curatulo) l-au considerat a fi reprezentativ pentru primul prim-ministru al Italiei. Teza acestora era: Cavour i-a eliminat pe Garibaldi și pe consilierii săi, dintre care făceau parte oameni precum Crispi și Mordini (membri ai grupării radicalilor), pentru a putea să-și întărească poziția personală. În acest sens, D. M. Smith consideră că victoria lui Cavour a sufocat semințele oricărui tip de democrație italiană, care oricum se afla într-o netă întârziere în raport cu alte țări din Europa Occidentală²¹.

Prin actul formal al recunoașterii de către Garibaldi a regelui Victor Emanuel al II-lea ca monarh al noului stat, putem vorbi de falimentul modelului revoluționar ca mijloc de realizare a unificării teritoriale. A fost

eșecul nu numai al ideii de revoluție, dar și un eșec personal al promotorilor acestei opțiuni. Evenimentele istorice au demonstrat că în Italia secolului al XIX-lea nu au existat condițiile necesare izbucnirii unei mișcări revoluționare care, după modelul iacobin francez, să rupă echilibrul interne ale societății italiene și să producă o metamorfoză a spațiului italian²².

Opțiunea moderaților de a parcurge perioada risorgimentală mizând pe o politică de reforme a permis elitelor peninsulare să mențină societatea de status până la încheierea Primului Război Mondial.

Concluzii

Apariția statului modern a fost un proces dificil datorită rivalităților existente la nivel intern și internațional. Argumentul forte al realizării statului italian în formă impusă de elita statului piemontez a fost că acesta, la jumătatea secolului al XIX-lea, era cel mai modern regim politic, fiind angrenat în procesul de modernizare de tip burghez-occidental. Toate celelalte state italiene se aflau într-o netă inferioritate a stadiului de modernizare. Din acest motiv, elitele locale au acceptat înglobarea propriilor teritorii prin intermediul cuceririi sau a anexiunilor acceptate prin plebiscit popular. Cu toate acestea, modelul impus de elita liberală piemonteză a creat nemulțumiri majore la nivelul elitelor meridionale deoarece au menținut/ creat o politică cu caracter economic

diferit între Nord și Sud ceea ce a condus la menținerea unor falii civilizaționale în interiorul aceluiași stat. Promotoare a modelului de modernizare de tip evoluționist, elitele burghize italiene, cunoscute în istoriografie sub titulatura de *moderați* au

creat mecanismele constituționale și instituționale pentru a evita izbucnirea unor mișcări cu caracter revoluționar care să pună în discuție noua arhitectură asumată prin modelul guvernare parlamentar aflat sub autoritatea unei monarhii constituționale.

Note

- ¹ Derek Beales, Eugenio F. Biagini, *Risorgimento e l'unificazione dell'Italia*, Il Mulino, Bologna, 2002, p. 24.
- ² G. Poli, „L'importanza del Risorgimento. Considerazioni su un dibattito in corso”, în *Risorgimento e Mezzogiorno*, Anul XX, nr. 41-42, decembrie 2010, p. 5.
- ³ Giulio Bollati, *L'italiano*, Einaudi, Torino, 1983, p.XVI.
- ⁴ Pentru expunerea completă a teoriei, vezi Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I-VI, Editura Meridiane, București, 1985/1986.
- ⁵ Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2007.
- ⁶ Luigi Mascilli Migliorini, „Mediterranean Europe plural”, în Sabin Drăgulin, Florin Mitrea (ediție îngrijită de), *Modelul mediteranean și regiunea extinsă a Mării Negre. Confluente politice, economice și culturale*, Editura Ars Docendi, București, 2013, p. 11.
- ⁷ *Ibidem*, pp. 5-6.
- ⁸ *Ibidem*, p. 6.
- ⁹ Giulio Bollati, *L'italiano*, op. cit, p. 77.
- ¹⁰ Ioana Cristea Drăgulin, „Risorgimento” în viziunea lui Antonio Gramsci, rezumatul tezei de doctorat, <http://www.unibuc.ro/studii/index.php?path=Doctorate2015>

- Martie%2FCRISTEA+DRAGULIN+IOANA++Risorgimento+in+viziunea+lui+Antonio+Gramsci/, p. 8. (accesat 31.05.2015)
- ¹¹ G. Sabbatucci, V. Vidotto, *Storia contemporanea. L'ottocento*, Roma-Bari, Editori Laterza, 2009, p. 204.
 - ¹² *Ibidem*, p. 766.
 - ¹³ Alfonso Scirocco, *L'Italia del Risorgimento 1800-1871*, Società editrice il Mulino, Bologna, 1990, pp. 412, 413.
 - ¹⁴ *Ibidem*, p. 415.
 - ¹⁵ *Ibidem*, p. 413.
 - ¹⁶ Bruno Gata, *Risorgimento incompiuto*, Edizioni scientifiche Italiane, Napoli, 1995, p. 237.
 - ¹⁷ Această referire la politicile elitei moderaților de a impune o structură laică de învățământ în tânărul stat italian, în dauna așezămintelor de educație catolice, se regăsește foarte clar într-un schimb de scrisori dintre Gustavo di Cavour și Antonio Rosmini, ce era considerat în epocă drept unul dintre cei mai importanți intelectuali al Bisericii. Vezi Don Gianni Picernardi, *Lettere del Marchese Gustavo di Cavour ad Antonio Rosmini*, Stresa, 2011, pp. 165-168. Recomand scrisorile nr. 117 (12 ianuarie 1847) scrise de Gustavo di Cavour (fratele lui Camillo Benso di Cavour) lui Antonio Rosmini, urmate de scrisorile 118 (27 ianuarie 1847), 119 (2 martie 1847), și 120 (5 decembrie 1847) și răspunsurile la acestea. Întreaga corespondență poate fi studiată la adresa

<http://www.rosmini.it/Resource/CentroStudi/Carteggio%20Cavour%20Rosmini%2002.pdf> (accesat la 17.07.2014).

¹⁸ ***, *Storia contemporanea, l'800 ad uso dei licei e degli studenti universitari*, Napoli, 2002, pp. 128-129.

¹⁹ Rosario Romeo, *Cavour e il suo tempo (1854-1861)*, vol. III, Laterza, Bari-Roma, 1984, pp. 731-733.

²⁰ Scipione Guarracino, Peppino Ortoleva, Marco Revelli, *Storia moderna dall'età moderna*

dall'assolutismo alla nascita delle nazioni, Edizioni Scolastichi Bruno Mondadori, 1993, p. 806.

²¹ Walter Maturi, *Interpretazioni del Risorgimento. Lezioni della storiografia*, prefață de Ernesto Sestan, aducere la zi a bibliografiei de Rosario Romeo, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1962, p. 677.

²² Domenico Fisichela, *Il miracolo del Risorgimento. La formazione dell'Italia unita*, Roma, Carocci editore, 2010, p. 153.

Bibliografie

Beales, Derek, Biagini, F. Eugenio, *Risorgimento e l'unificazione dell'Italia*, Il Mulino, Bologna, 2002.

Bollati, Giulio, *L'italiano*, Einaudi, Torino, 1983.

Braudel, Fernand, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I-VI, Editura Meridiane, București, 1985/1986.

Don Gianni, Picernardi, *Lettere del Marchese Gustavo di Cavour ad Antonio Rosmini*, Stresa, 2011, pp. 165-168

Drăgulin, Sabin, Mitrea, Florin (coord.), *Modelul mediteranean și regiunea extinsă a Mării Negre. Confluențe politice, economice și culturale*, Editura Ars Docendi, București, 2013.

Fisichela, Domenico, *Il miracolo del Risorgimento. La formazione dell'Italia unita*, Roma, Carocci editore, 2010.

Gata, Bruno, *Risorgimento incompiuto*, Edizioni scientifiche Italiane, Napoli, 1995.

Guarracino, Scipione, Ortoleva, Peppino, Revelli, Marco, *Storia moderna dall'età moderna dall'assolutismo*

alla nascita delle nazioni, Edizioni Scolastichi Bruno Mondadori, 1993.

Maturi, Walter, *Interpretazioni del Risorgimento. Lezioni della storiografia*, prefață de Ernesto Sestan, aducere la zi a bibliografiei de Rosario Romeo, Giulio Einaudi Editore, Torino, 1962.

Migliorini, Mascilli Luigi, "Medite rana unei Europe plurale", în Sabin Drăgulin, Florin Mitrea (ediție îngrijită de), *Modelul mediteranean și regiunea extinsă a Mării Negre. Confluențe politice, economice și culturale*, Editura Ars Docendi, București, 2013, p. 11.

Poli, G., „L'importanza del Risorgimento. Considerazioni su un dibattito in corso”, în *Risorgimento e Mezzogiorno*, Anul XX, nr. 41-42, decembrie 2010, p. 5.

Rosario, Romeo, *Cavour e il suo tempo (1854-1861)*, vol. III, Laterza, Bari-Roma, 1984.

Sabbatucci, Vidotto, G., V., *Storia contemporanea. L'ottocento*, Roma-Bari, Editori Laterza, 2009.

Scirocco, Alfonso, *L'Italia del Risorgimento 1800-1871*, Società editrice il Mulino, Bologna, 1990.

Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2007.

***, *Storia contemporanea, l'800 ad uso dei licei e degli studenti universitari*, Napoli, 2002, pp.128-129.

Surse electronice

<http://www.rosmini.it/Resource/CentroStudi/Carteggio%20Cavour%20Rosmini%2002.pdf> (accesat la 17.07.2014).

Drăgulin Cristea, Ioana, „Risorgimento” în viziunea lui Antonio Gramsci, rezumatul tezei de doctorat, <http://www.unibuc.ro/studies/index.php?path=Doctorate2015Martie%2FCRISTEA+DRAGULIN+IOANA+++Risorgimento+in+viziunea+lui+Antonio+Gramsci/>, (accesat 31.05.2015).